

garskoga jezika iz 2010. Nadežda Kostova proučava glagolske neologizme, koji čine samo 7 % novotvorenica u bugarskome jeziku, a većinom nastaju od imenica i odnose se na područje informatike. Diana Blagoeva i Dimitър Kolev bave se sportskim novotvorenicama u bugarskome i češkome jeziku te predstavljaju *Bugarsko-češki dvojezični rječnik novotvorenica*. David Blažek piše o novotvorenicama u slovenskome računalnom nazivlju. Božana Niševa piše o frazeologiziranim i nefrazeologiziranim višejezičnim jedinicama koje su uključene u rječnike novotvorenica te uspoređuje bugarsku i češku praksu.

Treći je dio ovoga tematskog bloka posvećen valencijskim rječnicima. Karolina Skwarska predstavlja nekoliko valencijskih rječnika, a posebnu pozornost posvećuje ruskome i poljskome stupcu u *Valencijskome rječniku čeških glagola* (Vallex).

Posljedni dio knjige bavi se enciklopedijskim rječnicima. U njemu je prilog Cveteline Georgieve u kojemu se predstavlja prvi rječnički tezaurus u slavenskoj leksikografiji. Taj rječnik rekonstruira lingvističku sliku obitelji i rodbinskih odnosa u bugarskome jeziku.

Zbornik prikazuje dosege suvremene bugarske i češke leksikografije te promišljanja o budućim smjerovima leksikografije te najvećim i najvažnijim trenutačnim leksikografskim problemima, ali je ujedno i prikaz povijest leksikografije tih dviju zemalja te najvažnijih leksikografskih projekata koji su trenutačno u tijeku. Iz zbornika su također vidljivi dojmivi dosezi leksikografije tih zemalja, a zbornik je i poticaj na daljnji razvoj leksikografskoga rada.

ANA MIHALJEVIĆ

Hrvatske glagoljične i ćirilčne isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100. – 1527., Acta Croatica. Hrvatski spomenici, knj. 1, u latinicu preslovio i bilješke napravio Stjepan IVŠIĆ, Transliteraciju osuvremenio, bilješke dopunio i za tisak priredio Josip BRATULIĆ, Kazala osobnih imena i mjesta sastavio Zoran LADIĆ, HAZU, Zagreb, 2017., 532 str.

Hrvatski srednjovjekovni pravni tekstovi zauzimaju posebno mjesto u hrvatskoj filologiji. Oni nisu privlačili pažnju samo nas filologa, nego i šire stručne javnosti, poglavito povjesničara i pravnih povjesničara. Kada godine 1863. izlaze *Acta croatica* Ivana Kukuljevića, stvorili su se plodni uvjeti za istraživanje starohrvatskih pravnih spomenika s raznih aspekata – društveno-političkih, nacionalnih, pravno-povijesnih, filoloških i literarnih. *Acta croatica*

– *Listine hrvatske* objavljene su na uglatoj glagoljici i nešto manje na latinici jer je Kukuljevićeva zamisao bila da se pisani izvori objave u pismu kojim su prvotno napisani. One sadrže isprave, poneka pisma, natpise i pojedine zapise iz rukopisa, ukupno 380 spomenika različite kvalitete s obzirom na sadržaj i tradiciju teksta. Tekstovi pripadaju vremenskom razdoblju od 12. do 16. stoljeća. Kukuljevićeva zbirka i dan danas ima neospornu vrijednost, ali unatoč autorovim nastojanjima da djelo bude kvalitetno, na nemalom broju primjera potkrali su se nedostaci u reproduciranju tekstova, posebice u njihovom kraćenju, pogreškama u čitanju, kao i u tiskanju. Zbog svega navedenog Akademija je odlučila izdati ispravljeno i dopunjeno izdanje Kukuljevićevih *Acta croatica* uključujući u to novo izdanje isprave i prijepise iz zbirke Radoslava Lopašića, Franje Račkoga i drugih izdavača, a cijeli izdavački pothvat prepustila je Đuri Šurminu koji je drugo izdanje *Acta croatica* objavio 1898. g. pod naslovom *Hrvatski spomenici* – otisnuto ćirilničnim pismom. Šurminova zbirka obuhvaća 281 ispravu od 1100. do 1499. godine. Ni Šurminova zbirka nije bila imuna na kritike ondašnje stručne javnosti koja joj je prigovarala na tekstualnoj nedosljednosti, ali i na izboru pisma kojim su sve isprave bile tiskane.

Budući da u Šurminovoj zbirci nije bilo isprava iz 16. stoljeća, a usto su bili pronađeni i izdani dotad neiskorišteni spomenici, osobito glagoljični u izdanju Rudolfa Strohal, Ivana Milčetića, Vladimira Mažuranića i drugih autora, Akademija je ozbiljno razmišljala o tiskanju novih knjiga hrvatskih pravnih izvora, pa je posao 1917. godine povjerila mladom i talentiranom filologu Stjepanu Ivšiću. On je rano bio uključen u prepisivanje dokumenata koji su trebali ući u drugu i treću knjigu *Hrvatskih spomenika*. Na sjednici razreda historičko-filologičkoga 1913. godine zaključeno je: »Uzima se u zapisnik namisao a) da bi se u svoje vrijeme kao II. Knjiga *Acta croatica* imala ući (*sic!*) građa hrvatske korespondencije iz 16. st. te su spise već pregledali pravi članovi Vladimir Mažuranić i član dopisnik Milivoj Maurović, a prepisao ih je Stjepan Ivšić« (str. XIV). Četiri godine kasnije Akademija je konačno povjerila novo izdanje *Acta croatica* mladom slavistu Stjepanu Ivšiću. On je tvrdio da u svim dotadašnjim čitanjima hrvatskih isprava ima svakojakih pogrešaka i molio je Akademiju da mu ostavi slobodu o tome do koje će godine spomenici ući u I. knjigu. Izrekao je i svoju želju da bi bilo bolje od svih paleografskih opisa imati snimke samih isprava. Mladi je slavist prionuo na posao – godinama je prikupljao građu, tragao za originalima, prepisivao latinicom glagoljične tekstove, proučavao jezik, paleografiju i probleme transliteracije te pribirao faktografske podatke za ispravnu interpretaciju tekstova. Drugi

svjetski rat, a zatim neprilike kroz koje je prošao, nepravda i u Akademiji i na Sveučilištu, sve ga je to sprečavalo da se svejednakom strašću preda poslu, a zatim ga je ugrabila smrt 1962. g. Rukopis još nije bio zreo za objavljivanje: ostao je samo veliki nedovršeni torzo Ivšićeve zbirke *Acta croatica*.

Nakon smrti Stjepana Ivšića dugo se vremena nije postavljalo pitanje izdavanja *Acta croatica*. Prva je obavijest o tome bila upućena Vjekoslavu Štefaniću, 8. veljače 1967. g. Akademik Josip Torbarina, odjelni tajnik za filologiju JAZU, pismom ga izvještava da se dva dana ranije raspravljalo o rukopisu *Acta croatica* te ga moli da ponovno pregleda cijeli materijal i dade svoje mišljenje o tome što bi trebalo poduzeti da se sva građa objavi. Dvije godine kasnije Štefanić je Akademiji podnio izvještaj u kojemu stoji da u svim fasciklima ima 222 obrađene, 236 poluobrađenih i 49 neobrađenih isprava. Predložio je da se čitava Ivšićeva zbirka najprije otkupi, a drugo, da se što prije jednom ili dvojici stručnjaka povjeri zadatak pripreme za tisak prve knjige *Acta Croatica* koja bi, na temelju Ivšićeve znanstvene metode, obuhvatila isprave od 1100. do 1527. g. Štefanić je predložio uz to, da dva suradnika rade na dovršavanju rukopisa – čega su se prihvatili filolog Josip Bratulić i povjesničar Miroslav Kurelac koji, na žalost, nije uspio obaviti svoj dio posla. Stoga je njegov posao preuzeo i do kraja izvršio povjesničar Zoran Ladić.

Josip Bratulić je cjelokupnu građu *Acta croatica* transliterirao, uz neke nebitne iznimke za razumijevanje teksta. U građu je unio i nekoliko poluobrađenih isprava iz Ivšićeve ostavštine, dvije isprave koje je objavio Vjekoslav Štefanić i još četiri koje je objavio Josip Vončina. Dokumente iz Ivšićeve zbirke Bratulić je najprije prepisao na pisaćem stroju, a kasnije računalskim postupkom kako bi ih se lakše tiskalo, bez veće pomoći slagara i korektora. Za građu nitko nije pitao sve do 2004. godine kad se u Razredu za filologiju HAZU, na prijedlog akademika Petra Šimunovića, povela rasprava o izdanju Ivšićeve zbirke. Bratulić je tada predložio da izdanje bude onakvo kako ga je zamislio Stjepan Ivšić – sa svim bilješkama te da načelo bude transkripcija jer će se tako čuvati jezik spomenika više nego li pismom originala ili prijepisom. Tako je knjiga, koju prikazujem, priređena po načelu transkripcije, a računalska tehnika u prepisivanju glagoljčnih originala omogućuje da se i u pismu sačuvaju odlike jezika.

Što se povjesničara tiče, trebalo je ujednačiti *regeste*, tj. sadržaje isprava, kako je uobičajeno u diplomatskim izdanjima. Trebalo je k tome prirediti indekse imena i prezimena, kao i indekse mjesta koja se u ispravama spominju. Taj posao započeo je Miroslav Kurelac, a nakon njegove smrti 2004. godine, dovršio Zoran Ladić.

U predgovoru knjige Bratulić piše o povijesnom hodu *Acta croatica* od Kukuljevićeve zbirke, preko priređivanja izdanjâ Đure Šurmina i Stjepana Ivšića, sve do odluke Akademije da se konačno tiskanje Ivšićeve zbirke povjeri njemu i povjesničaru Kurelcu (str. I–XIX, XXVI–XXX). Za jezik hrvatskih isprava Bratulić argumentirano tvrdi da je hrvatski, a pismo glagoljica. Što se proučavanja književnojezičnih osobina hrvatskih isprava tiče, priređivač je napomenuo da su se hrvatski filolozi, ujedno i književni povjesničari, u ispitivanju jezika okrenuli i njegovoj elementarnoj izražajnosti. To su činili E. Hercigonja i N. Kolumbić, a slijedila ih je skupina književnih povjesničara neofilologa (I. Petrović, J. Bratulić, D. Fališevac, S. Damjanović, M. Žagar i dr.). Bez velikoga udjela filologa i izdavača tekstova – među kojima se ističu znanstveni prilozi Josipa Hamma, Vjekoslava Štefanića, Marije Pantelić, Biserke Grabar i Anice Nazor – afirmacija književnog u pravnim tekstovima bila bi nemoguća (str. XIX–XXII).

Za samo čitanje i razumijevanje tekstova u Bratulićevoj obradi važno je pročitati poglavlja naslovljena *O transkripciji i transliteraciji* te *O transkripciji glagoljskoga rukopisa* (str. XXX–XXXV). Ivšićeva jezikoslovna metoda, napominje Bratulić, nije dopuštala da se glagoljični tekstovi jednostavno mehanički transliteriraju po principu: slovo za slovo. »On [Ivšić, *nap. aut.*] je želio da prenošenjem teksta iz jednog pisma u drugo prenese i jezične, a ne samo grafijske činjenice, kako bi današnji čitalac imao precizno čitanje i preciznu sliku originala. Nastojanje da zadovolji ta dva zahtjeva odvelo je Ivšića u komplicirane kombinacije u latiničkoj reprodukciji glagoljskog originala [...] Zato sam u ovom izdanju nastojao sva njegova iskustva s transliteracijom/transkripcijom usustaviti i ujednačiti, tako da se ispuni njegova želja da tekstove u *Acta croatica* čitaju i bez poteškoća i oni koji nisu filolozi« (str. XXXI, XXXIII). Bratulić je u priređivanju rukopisa osuvremenio Ivšićevo čitanje starih pravnih akata – uredio je brojeve za bilješke koje teku kontinuirano uz objavljeni tekst, ispustio je nadredne znakove iznad skraćenica i iznad slova u funkciji brojki, tekst je pravopisno blago osuvremenio, preduge Ivšićeve rečenice podijelio je u više kraćih.

Svaka isprava iz Ivšićeve zbirke ima sljedeće podatke: u naslovu se najprije navodi datum i mjesto nastanka isprave, slijedi *regesta* (sadržaj isprave), nakon nje detaljni i vrlo iscrpni podaci o ispravi (gdje se čuva original ili prijepis, gdje je tekst najprije izdan, eventualna njegova kasnija izdanja, postojeća literatura o pojedinoj ispravi i tekstološke napomene priređivača). Slijedi transkribirani tekst koji nastoji »pomiriti« i odlike pisma i pisanoga dokumenta, a ispod teksta brojne bilješke koje – ne otežavajući čitanje – upotpunjuju cjelo-

kupnu sliku o određenom dokumentu. Valja pohvaliti veliki trud priređivača i zahvaliti im što je Ivšićeva zbirka glagoljičnih i ćiriličnih isprava konačno ugledala svjetlo dana u novom i potpunijem ruhu! *Acta Croatica* odsada će biti svima dostupnija i iznimno korisna napose povjesničarima svih profila – kako političkim, pravnim i socijalnim, tako i povjesničarima hrvatskoga jezika. Bez nje ne bi bilo moguće upoznati životne prilike najširih dijelova hrvatskoga stanovništva u srednjem vijeku.

BORIS KUZMIĆ

Христина ТОНЧЕВА-ТОДОРОВА, *Старобългарският Чинъ на Свато Богослужение. Текстология и редакции*. Университетско издателство »Паисий Хилендарски«, Пловдив 2017., 418 с. ISBN 978-619-202-216-7.

Монографијата на Христина Тончева-Тодорова се вписва в актуално за съвременната медиевистика направление, ориентирано към изучаването на средновековните литургически извори. Изследването на тази проблематика се сблъсква с няколко затруднения, засягащи *Евхология* изобщо. Поради своята важна роля във всекидневния живот на християнина през средните векове тази книга за частното богослужение е широко използвана и от нея са оцелели многобройни ръкописни свидетели. Отворената композиция на евхологичните последования, която допуска редактиране и обновяване на по-големи дялове или на отделни по-малки части, предполага неустановеността на структурата и текстовете в славянската и гръцката практика през цялото Средновековие. Общо това важи за всички богослужбени ръкописи, изградени на мозаечния принцип от различни по обем съставки, но специално трябва да се подчертае, че *Евхологият* изпъква с най-продължителна липса на унификация. В славянска среда той се разделя на две основни книги с различно предназначение: *Молитвеник (Требник)* и *Служебник*, всяка от които има собствен път на развитие. Макар и базирани основно на молитви, евхологичните последования включват и друг тип текстове (библейски, хомилетика, химография, литургически рубрики). Така че, от една страна, тези чинове трябва да се възприемат като функционална цялост, а от друга, нужно е всеки от неевхемните елементи да се проследи в контекста на съответната книга, от която произхожда. Молитвите се изграждат от евхологични клишета и честата им употреба води до силно влияние върху копистите